

Именните групи от типа NN в българския език

Петя Осенова

Софийски университет “Св. Кл. Охридски”

и

Проект ‘Бултрибанк’¹

petyaosenova@hotmail.com

I. Увод.

Семантично именните групи от типа NN (тук е мястото да уточним, че по-коректно е да се говори за именни групи от типа NP NP) се делят най-общо на два вида: 1. изразяващи подчинителната връзка *количество-елемент* и 2. изразяващи апозитивната връзка *същина-квалификация*.

Опити за по-обща и по-детайлна семантична класификация са правени в българската синтактична литература (вж. Пенчев 1984, с. 28-30; Акад. Граматика, Синтаксис, 1983, с. 168). Без да претендираме за изчерпателност и точност, ние предлагаме следните смислови подтипове на първия вид:

1. количество-субстанция

литър мляко, метър плат

2. съдържащо-съдържимо

чаша вода, кошница ябълки

3. форма (на групиране)-същини

група студенти, връзка лук, марка самолети

Вторият вид включва следните структурни подтипове:

1. модификатор в препозиция

злато жена, дядо Петър

2. модификатор в постпозиция

гора закрилница

Интересен е фактът, че при апозитивния вид не могат да се вмъкнат модификатори между двете съществителни, освен предложни групи при специални условия. Срв. *това [огън кафе]* или *този [дядо Петър]* vs. **огън хубаво кафе, *дядо добър Петър*.

Разбира се, съществуват и именни групи от смесен тип (*чаша минерална вода “Хисаря”* или *най-масовата българска марка цигари в Русия “Родопи”*).

Типовете именни групи бяха посочени за яснота, но предмет на настоящия доклад са групите NN (NP NP) от първия тип, т.е. изразяващи подчинителната връзка *количество-елемент*.

I. В българската лингвистична литература традиционно се смята, че всички пояснения в една именна група са модификатори, т.е. определения. В рамките на това разбиране сред езиковедите има оформени няколко становища по отношение на първия тип NN. Едното поддържа тезата, че

---

¹ Идеите в статията са разработени в рамките на проекта Бултрибанк, Лаборатория за лингвистично моделиране, ЦЛПОИ, Българска академия на науките. Този проект е финансиран от фондацията Volkswagen Stiftung, Германия по програмата “Cooperation with Natural and Engineering Scientists in Central and Eastern Europe”, договор номер I/76 887.

първият елемент е опора, а вторият – модификатор (вж. П. Пашов 1989 с. 281). То се опира на факта, че в другите славянски езици вторият елемент е в родителен падеж и следователно е подчинена част. Според второто становище вторият елемент е опората, а първият е модификатор (вж. Пенчев 1993, с. 41-43; 1998, с. 518-520; Недев 1992, с. 127-128; Коева 1999, с. 38-39). То, от своя страна, се опира на критерии като задължителност на опората (Коева, Недев), невъзможност за изваждане на неопорни елементи от номиналната група и преместването им пред сказуемото (Пенчев 1993) или трансформация със съгласувано определение (Брезински 2000, с. 167). Оказва се обаче, че тестът със задължителността е със слаба обяснителна сила поради следния факт: в зависимост от синтактичните условия (напр. при елипса, субстантивация и др.) не само опората, но и подчиненият елемент могат да се употребят самостоятелно. Срв. напр. *Високият влезе* вм. *Високият човек влезе* или *Групата влезе* и *Студентите влязоха* вм. *Групата студенти влезе/влязоха*.

Аргументът с изваждането и преместването на опорен елемент от група NN също не е достатъчно, тъй като изваждането (extraction) зависи от семантиката на глагола, от синтактичното обкръжение (фокусиращи елементи), вида на NN групата и не е съвсем блокирано при неопорните елементи.

(Срв. *Купих само една връзка магданоз* -> *Магданоз купих само една връзка* (Пенчев 1993:42), но: **Магданоз купих връзка*; *Изядох цели две чинии спагети* -> *Цели две чинии изядох спагети*; *Изпих две чаши с вода* -> *Две чаши изпих с вода*, *С вода изпих (цели) две чаши*).

Третото становище разделя групата на две подгрупи. Първата, която е с количествена семантика, включва съчетания като *литър мляко*. Там първият елемент е модификатор. Втората включва съчетания, за които се смята че са без количествена семантика – *стръкче босилек*, *топки сняг*. При тях първият елемент е опората (вж. Брезински 2000, с. 166-167; Акад. Граматика, Синтаксис, 1983, с. 168).

Смятаме, че представеният кратък обзор е достатъчен, за да се види неединността при трактовките на групите NN.

- II. Нашият анализ следва идеологически първото становище, т.е. че първият елемент е опората. Но той се различава по интерпретацията на втория елемент. В трактовката ни този втори елемент се разглежда не като модификатор, а като комплемент на първото съществително. Механизмът е следният: първото съществително взема първо комплементите си (в случая NP) и след това – препозитивните модификатори. Ето примерен скобов запис на идеята:

[една [група [добри студенти]]]

Подобна интерпретация не е необичайна поради следните причини:

1. В лингвистичната литература се прави разлика между релационни и нерелационни съществителни, като вторите могат да имат комплемементи (*майка на х, автор на х*)(вж. Травински 2000).
2. Разграничаването между комплемементи и адюнкти все още не е изяснено лингвистично както във вербалната фраза, така и в именната. Задължителността не е решаващ критерий в много от случаите. Например, разграничават се преходни и непреходни употреби на типично преходни глаголи: *пиша писмо* и *пиша*. (Попова 1987) или се говори за абсолютни употреби на преходните глаголи, когато прякото допълнение не е реализирано синтактично (Димитрова 1985).

Сега трябва да си отговорим на два въпроса:

1. Защо първото N е опора?
2. Защо второто N е комплемент?

За целта нека разгледаме комплексно критериите, които са отбелязвани изолирано в българската лингвистична литература:

1. Управление.
В българските конструкции *модификатор-опора* опората налага изисквания/ограничения върху модификатора, най-често по отношение на съгласуването. В групата NN обаче първият елемент управлява втория, като му налага рестрикции. Вторият елемент не може да бъде модифициран от квантификатори например. Срв. *Тази чаша студена вода*, но: **чаша тази студена вода*. Освен това в много от случаите първият елемент изисква определени характеристики по число от втория: *ято птици, бутилка вино*.
2. Съгласуване с глагола – по принцип е трудно да бъде приложен този критерий поради предпочитанията към обектна позиция на по-голямата част от NN групите. Ако са в субектна позиция (предимно групите от третия подтип), по принцип има възможност за съгласуване с едната или другата част на именната група (Срв. *Към 5 ч. сутринта група младежи се бе качила върху паркирала лада* или *Група мъже по анцузи обсъждат ситуацията*). Тежестта на първата именна група не влияе върху съгласуването (*Друга голяма група обвинения обвързват подкупите със злоупотреба с власт; Когато първото ято самолети вече е отминало*).
3. Субституция – подобно на горния критерий, тя не дава еднозначен отговор, тъй като е възможна прономинална субституция на едната или другата част на именната група (*Сипаха ми чаша кафе. Изпих я/го*)
4. Задължителност – не действа във всички случаи и не е решаващ в контекста на други фактори (вж. по-горе)
5. Изваждане от групата – не е типично явление за българските именни групи, има отношение към информационната структура на изказването и е дискуссионно относно границите на граматичността.
6. Парафраза с предложно изразяване – то има отношение към диахронния критерий, според който в старобългарския език, както и в съвременните славянски езици подчинената част е в генитивна форма. Парафразата е индикатор в полза на твърдението, че вторият елемент е подчинен, тъй

като той се включва в предложната фраза: *букет от рози, група от студенти, литър от млякото.*

III. Предложеният анализ се прилага спрямо теорията на Опорната фразова граматика (HPSG). Използваме разделението между валентния списък и аргументната структура (Манинг и Саг 1995). Комплементите са в аргументната структура на думата и съответно могат да се реализират, или да не се реализират на валентния лист (Срв. *Група студенти влезе; Група влезе*). Така свързването става по схемата ‘опора-комплемент’ (Полард и Саг 1994, с. 362):

XP → (1) X₀ [COMPS (1)]
COMPS HEAD

Според тази схема лексикалната опора X₀ има комплементи и образува фраза, вляво от която модификаторите са факултативни.

Ето примерна и опростена атрибутна структура за думата ‘група’ в Опорната фразова граматика (HPSG):

$\left[\begin{array}{l} \textit{word} \\ \text{PHON} \\ \text{SYNSEM} \text{LOC} \text{CAT} \\ \text{ARG-ST} \end{array} \right]$	$\left[\begin{array}{l} \langle \text{група} \rangle \\ \left[\begin{array}{l} \text{HEAD noun} \\ \text{VAL COMP} \langle () \rangle \end{array} \right] \\ \langle \text{NP} \rangle \end{array} \right]$

Най-горе вляво е маркиран типът на езиковия знак (в случая ‘дума’, но може да бъде и ‘фраза’). В характеристиката PHON е дадена фонологията на думата – ‘група’. В рамките на характеристиката SYNSEM се кодира синтактичната и семантичната информация. Тя е локална (LOCAL), защото се разграничава от явления като топикализацията например. В случая е дадена само синтактичната информация (CATEGORY), която включва следното: че опората е съществително, аргументната структура и валентния списък. Така става ясно, че думата ‘група’ има комплемент NP на нивото на аргументната структура, но този комплемент може да се появи на списъка на комплементите като синтактична реализация, а може и да не се появи. В случая кръглите скоби в списъка на комплементите COMP са индикатор за двете възможности.

Така се оформя N’ фразата ‘група студенти’. После, чрез друг механизъм – т. нар. MOD характеристика – модификаторите (в случая имаме предвид не само прилагателните, но и квантификаторите и детерминаторите) могат да изберат тази N’ фраза. Механизмът се подчинява на схемата ‘адюнкт-опора’ (Полард и Саг 1994, с. 56), според която MOD характеристиката е опорна характеристика и нейната

стойност съвпада със синтактико-семантичните характеристики (SYNSEM) на опората. Срв. напр. синтактичните характеристики на модификаторите SYNSEM|LOC|CAT|HEAD|MOD N' : (1). С (1) е отбелязана SYNSEM характеристиката на опората, която характеристика става стойност на MOD характеристиката на модификатора. Освен това според т.нар. Семантичен принцип (Полард и Саг 1994, с. 56) семантиката на най-високия възел се унифицира със семантиката на адюнкта, която представлява списък от ограниченията на самия адюнкт и на N'.

Разбира се, апаратът на Опорната фразова граматика позволява алтернатива, при която вторият елемент да се разглежда като адюнкт, но тогава чисто технически почти всички съществителни трябва да имат и MOD характеристика, което води до редундантност, защото тя не винаги се активира.

IV. Заключение.

В тази статия предложихме една по-различна интерпретация на именните групи от типа 'количество-елемент' в сравнение с възприетите идеи в българската граматична литература. Опитавме се да приведем аргументи в полза на становището, че подобни групи могат да се разглеждат като конструкции 'опора-комплемент'. Приложихме тази идея спрямо Опорната фразова граматика и най-общо показахме как работи тя.

Използвана литература

- Брезински Ст. 1995: Кратък български синтаксис. София, 1995.
Брезински Ст. 2000: Български синтаксис. Второ издание, София, 2000.
Димитрова М. Типове преходност. Български език, 1985, кн. 2.
Коева Св. 1999: Синтаксис и пунктуация. Пловдив, 1999.
Манинг К. и Саг И. 1995: Manning Ch. and Sag I. 1995: Dissociation between Argument Structure and Grammatical Relations. In: G. Webelhuth, J.-P. Koenig and A. Kathol, eds., Lexical and Constructional Aspects of Linguistic Explanation, CSLI publications, pp. 63-78.
Недев Ив. 1992: Синтаксис на съвременния български книжовен език. София, 1992.
Пашов П., 1989: Практическа българска граматика. София, 1989.
Полард К. и Саг И. 1994: Pollard C. and Sag I. 1994: Head-Driven Phrase Structure Grammar. Stanford, 1994.
Попов К. 1998: Синтаксис на българския книжовен език. Велико Търново, 1998.
Пенчев Й. 1984: Строеж на българското изречение. София, 1984.
Пенчев Й. 1993: Синтаксис – управление и свързване. Пловдив, 1993.
Попова М. 1987: Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език. София, 1987.
Травински 2000: Trawinski, B. 2000: Die Struktur Der Deutschen Nominalphrase: Die HPSG-analyse Im B8-Fragmen, Universitat Stuttgart and Universitat Tubingen, pp. 1-37 vol. 156, Arbeitspapiere des SFB 340.